

jkiej. Warszawa, 2004. 10. Banasinski C., Oniszczyk J. Komentarz do Konstytucja-Trybunalu Konstytucyjnego. Warszawa, 1998. 11. Энтин М. М. Нелегкий переходный этап. Конституционно-правовые проблемы вступления в ЕС новых членов. Журнал Европейского Союза. №45. Декабрь, 2004.

Надійшла до редколегії 06.04.07

А. В. Войцїховський

ГЕОПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СНД

Миротворчі операції, що проводяться останнім часом Україною та іншими державами-учасницями СНД, стали актуальною темою для політичних і наукових дискусій як у нашій державі, так і за кордоном. Говорячи про ступінь вивченості даної проблеми, необхідно відзначити, що лідируючі позиції в дослідженні миротворчості ООН займають в основному англомовні автори. Зарубіжна література містить великі – від мемуарів, політологічних досліджень до вузькоспеціальних робіт – матеріали про миротворчі операції ООН. Серії робіт з даної проблеми публікуються міжнародними центрами дослідження міжнародних відносин і проблем миру, таких, як Міжнародна академія миру, Інститут ООН по дослідженню проблем роззброювання й міжнародних відносин тощо. Значний внесок в дослідження різних питань миротворчої діяльності зробили російські й українські науковці: О. М. Баранов, Ю. В. Запарій, Е. С. Кривчикова, І. В. Лактіонова, Г. І. Морозов, В. С. Семенов, В. К. Собакін, О. О. Теличкін, В. М. Федоров, О. О. Хохлишева та ін. Однак, зважаючи на існування різнобічних позицій держав – учасниць СНД, у тому числі й України, стосовно миротворчої діяльності на території Співдружності, ми хочемо зупинитися на дослідженні сучасних аспектів миротворчої діяльності в СНД, що обумовлює актуальність даної статті.

Завданням цієї роботи є дослідження миротворчої діяльності в СНД з урахуванням геополітичних особливостей держав-учасниць Співдружності за участю України, яка стала активним учасником миротворчості. Висновки статті можуть бути використані в практичній, науково-дослідній, науково-освітній і науково-методичній сферах для подальшого вивчення різних аспектів миротворчої діяльності.

Необхідно відзначити, що в багатьох наукових працях, насамперед, спостерігається тенденція сфокусувати всю увагу на зіставленні російської й міжнародної практики миротворчості. Найчастіше робляться висновки про протиріччя російських операцій оонівським принципам їхнього здійснення, а іноді звучать заяви й про пряме порушення Співдружністю, а саме Росією, норм міжнародного права. Сукупність цих тверджень у результаті призвела до того, що інколи правочинність миротворчих дій в СНД ставитися під сумнів.

У відповідь на цю критику з боку політиків і вчених зазвучали аргументи в захист правочинності дій СНД. Визнавалося, що операції з підтримання миру на теренах Співдружності дійсно розходяться із принципами міжнародного права, але при їхній оцінці варто взяти до уваги особливості пострадянського простору, неможливість відразу зруйнувати старі зв'язки, довільність кордонів, що залишилися від радянського часу, небезпека на зовнішніх кордонах Співдружності при майже повній відсутності кордонів внутрішніх і т.д. Виходячи з цього, Співдружність змушена була підкорятися умовам реальної внутрішньої політики держав-учасниць СНД [1].

Кардинальні зміни, що відбулися в останні роки на світовій арені, суттєво позначилися на характері геополітичних обставин, а отже, відчутно вплинули на зниження загрози виникнення великомасштабних війн. Перехід від біполярного до багатополлярного світу і зникнення ідеологічного протистояння по лінії Схід-Захід зробили життя планети безпечнішим на рівні макросистем, проте відродились, так би мовити, «конфлікти другого ешелону». І справді, зросла напруженість в окремих регіонах світу, більш високою стала ймовірність переростання кризових ситуацій у відкриті збройні конфлікти, в тому числі і на територіях держав-учасниць СНД. Про це свідчать події в Грузії, Молдові, Вірменії, Азербайджані, Таджикистані, у самій Росії – Осетії, Інгусетії, Чечні, Дагестані, Карачаєво-Черкесії, де прогресують і поширюються локальні конфлікти, що ініціюються окремими етнічними та політичними групами, які прагнуть до зміни лінгвістичного, культурного, релігійного та, насамперед, політичного статусу [2].

СНД змушена була фактично з моменту свого утворення займатися запобіганням й урегулюванням конфліктів на території держав-учасниць і поблизу їхніх кордонів, забезпечуючи тим самим військово-політичну стабільність у своєму власному «будинку». Миротворча діяльність Співдружності стала відповіддю на виклики часу, на погрози колективній безпеці СНД, безпеці кожної з держав, що є її членами.

Розглядаючи військові аспекти миротворчої діяльності держав-учасниць СНД, можна виділити наступні її напрямки:

- перший напрямок – спільні дії учасників Співдружності по урегулюванню конфліктів, засновані на рішеннях Ради глав держав СНД і проведені під оперативним керівництвом Ради міністрів оборони й Штабу з координації військового співробітництва. Це – триваюча операція з підтримання миру в Абхазії, Грузії й завершена у вересні 2000 р. операція в Республіці Таджикистан;
- другий напрямок – операції з підтримання миру, проведені на території Співдружності його учасниками на основі двох – трьох – або багатосторонніх міждержавних домовленостей;

– третій напрямок – участь військових контингентів і військових спостерігачів Співдружності в операціях, проведених ООН й ОБСЄ, а також іншими міжнародними організаціями або під їхньою егідою (у колишній Югославії, Сьєра-Леоне, Лівані, Боснії й Герцеговині, Косові). Військові спостерігачі держав Співдружності перебувають у місіях ООН й ОБСЄ в багатьох регіонах світу;

– четвертий напрямок – спільні заходи оперативної й бойової підготовки миротворчої спрямованості, проведені за участю держав Співдружності за планами Ради міністрів оборони й Штабу з координації військового співробітництва СНД із метою підвищення готовності органів керування, військ і сил до виконання миротворчих завдань [3].

Обговорення питання щодо можливої участі СНД в розробці моделі загальноєвропейської безпеки виявило принципові розбіжності в позиціях Росії, Білорусії та Киргизстану, з одного боку, та України й інших держав-учасниць СНД – з другого. Росія закликала членів СНД дати позитивну відповідь голові ОБСЄ про готовність СНД до європейського співробітництва як регіональної міжнародної організації.

Позиція України ґрунтувалась на положеннях Заяви Верховної Ради України, зробленої під час ратифікації Угоди про створення СНД (відповідно до пункту 3 згаданої Заяви, Україна заперечує надання СНД статусу суб'єкта міжнародного права та перетворення її на регіональну міжнародну організацію. Україна не підписала Рішення Ради глав держав СНД щодо забезпечення міжнародного визнання СНД та його статутних органів від 23 грудня 1993 року і наступні рішення з цього питання). Через відсутність консенсусу між державами-учасницями СНД активний діалог між ОБСЄ і Співдружністю щодо моделі європейської безпеки та, зокрема, миротворчої діяльності так і не розпочався.

Разом з тим, питання миротворчості для Співдружності є надзвичайно актуальним, оскільки на територіях деяких держав-учасниць СНД постійно виникають конфлікти.

Найістотніша відмінна риса таких конфліктів – недовготривалість латентної фази і стрімкий вихід на збройний рівень розвитку, як це було в Таджикистані, Нагірному Карабасі, Грузії (Абхазія і Південна Осетія), у Молдові (Придністров'я). При цьому мінімальна кількість загиблих у кожному конфлікті перевищує 10 тис. чоловік, а в Таджикистані й того більше – 40 тис. чоловік, у Карабасі й Абхазії – по 20 тис. чоловік. Такий індикатор не просто ставить пострадянські конфлікти в один ряд із приблизно 30-ма найбільшими збройними конфліктами, що мали місце на рубежі 80–90 рр. ХХ ст., а через їхню підвищену інтенсивність (приблизно 15% збройних конфліктів на 6% населення) дає підстави вважати територію СНД одним з найбільш небезпечною і нестабільною у світі [2].

Недостатня конструктивність у врегулюванні конфліктів на територіях держав-учасниць СНД є наслідком намагання Росії створити особливу процедуру запобігання та врегулювання конфліктів у межах Співдружності, що фактично виключає співробітництво з ООН та ОБСЄ у сфері миротворчої діяльності, більше того – веде до звуження матеріальних та інших можливостей ефективного врегулювання конфліктів на території СНД.

У 1992 р. у Ташкенті державами-учасницями СНД (Росія, Вірменія, Беларусь, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан) був підписаний Договір про колективну безпеку, що перетворився на сесійну міжнародну організацію. Цей військово-політичний союз став гарантом стабільності на пострадянському просторі, особливо в центральноазійському регіоні. Організація Договору про колективну безпеку готова здійснювати миротворчі операції на території держав-учасників Договору [4].

У березні 1997 р. Рада глав держав СНД прийняла рішення про створення Комітету СНД з конфліктних ситуацій, яке підписала й українська сторона. Відразу визначилися різні підходи до функцій цього Комітету. Для Росії Комітет СНД з конфліктних ситуацій є спеціальним органом підготовки політико-правових рішень щодо миротворчої діяльності на території СНД, а також засобом контактів із ОБСЄ та відповідними структурами ООН. Україна та деякі інші держави-учасниці СНД вважають, що діяльність Комітету повинна мати лише науково-консультативний характер. Комітет поки що практичної діяльності не розпочинав.

Україна готова у кожному конкретному випадку розглядати питання про участь її спостерігачів у формуванні миротворчих сил СНД, діяльність яких підкріплюватиметься мандатом ООН/ОБСЄ.

На думку керівників деяких держав-учасниць СНД, на територіях яких існують неврегульовані етнічні конфлікти, Росія, беручи участь у миротворчих операціях на території колишнього СРСР, переслідує свої національні інтереси. Прагнення Росії отримати мандат ООН на проведення миротворчих операцій у масштабах СНД викликають у світової спільноти безліч запитань: це миротворчі операції, чи силове забезпечення інтересів Росії у ближньому зарубіжжі? Хто контролюватиме подібні операції з боку міжнародного співтовариства і чи погодиться Росія на подібний контроль? Хто фінансуватиме проведення операцій? Які миротворчі контингенти інших країн залучатимуться до проведення таких операцій і хто здійснюватиме керівництво ними?

Деякі експерти вказують на подвійні стандарти миротворчої діяльності держав-учасниць СНД, насамперед Росії, яка під виглядом «миротворчої операції» підтримує сепаратистський рух у Придністров'ї, фактично консервуючи ситуацію, що тут склалася,

на довготривалій час. Такою ж є і російська участь у грузино-абхазькому та грузино-осетинському конфліктах.

Рейтинг же контингенту російських миротворців після «наведення конституційного порядку» в Чечні впадо до найнижчого рівня. Навіть високі посадові особи Міністерства оборони Російської Федерації відверто вважають, що не було ніяких підстав для введення колективних миротворчих сил і до Таджикистану, а вся операція тут спрямовувалась на підтримку новообраного тоді Президента Емомалі Рахмонова.

Варто нагадати, що Азербайджан у відповідь на подальше зміцнення військового потенціалу Вірменії за допомогою Росії навіть запропонував розгорнути на Апшеронському півострові базу НАТО.

Разом з тим, необхідність забезпечення власних економічних інтересів у регіоні змусила держави ГУАМ вдатись до створення спільного миротворчого батальйону. З 16 по 19 квітня 1999 р. за тренувальною програмою обслуговування і охорони нафтопроводів на полігоні Ягуджа поблизу Тбілісі відбулись навчання, в яких взяли участь військовослужбовці Грузії, Азербайджану, а також взвод трубопровідних підрозділів Збройних сил України.

Постало, таким чином, питання про необхідність якомога швидшого набуття об'єднанням, тепер уже ГУУАМ (приєднався Узбекистан), статусу повноправної регіональної міжнародної організації, яка б у подальшому активізувала розвиток діалогу із структурами ООН/ОБСЄ. А щоб підвищити конструктивність та удосконалювати миротворчу діяльність на пострадянському просторі, державам ГУУАМ конче потрібно буде належним чином зарекомендувати себе у рамках Комітету СНД з конфліктних ситуацій, стати ініціатором створення механізму взаємодії цього Комітету з відповідними європейськими структурами в питаннях безпеки. Ці заходи сприятимуть гармонізації миротворчих зусиль Росії, України, інших держав-членів СНД, а також усієї європейської спільноти.

Маючи високу міжнародну репутацію як не заангажована держава, що займає принципову позицію в СНД, Україна може перебрати на себе більшість миротворчих функцій – передусім у регіонах периметра своїх кордонів та у басейні Чорного моря. Для цього є всі підстави, а саме:

– Україна має досвід участі у миротворчих операціях під егідою ООН. Починаючи з 1992 р., в них брали участь понад 10 тис. українських військовослужбовців. За чисельністю своїх миротворчих контингентів Україна входить до складу перших 20–30 країн серед більше, ніж 80 держав, що беруть участь у миротворчій діяльності. Українські миротворці добре себе зарекомендували в операціях з підтримання миру на території колишньої Югославії – у Західній Словенії, в районах Боснії та Герцеговини, в Анголі й Таджикистані;

– Україна брала участь у переговорному процесі в Придністров'ї, яке на сьогодні стало єдиним регіоном СНД, де зусилля миротворців призвели до припинення збройного конфлікту і початку переговорів;

– Україна на регіональному рівні співпрацює з іншими державами, вона є членом Організації чорноморського економічного співтовариства (ОЧЕС). А це означає, що забезпечення стабільності та безпеки, припинення збройних конфліктів у цьому регіоні цілком і повністю відповідає довготривалим життєво важливим інтересам Української держави;

– присутність українських миротворців у «гарячих точках» на Кавказі значною мірою зняла б побоювання конфліктуючих сторін щодо поновлення російського панування у регіоні, сприяла б зміцненню зв'язків України з причорноморськими країнами.

Миротворча діяльність України може стати дієвим чинником підвищення її авторитету на міжнародній арені, а також одним з важливих факторів розширення співпраці з іншими країнами. Про це свідчать домовленості України і Польщі з приводу створення спільного миротворчого батальйону та посередницька участь України в припиненні югославського конфлікту.

З огляду на зазначене, Україні було б доцільно розглянути можливість виступу з новими ініціативами щодо розробки моделі європейської безпеки XXI ст., що базувалася б на взаємодії та розширенні партнерської співпраці всіх регіональних та субрегіональних структур у галузі безпеки – Європейського Союзу, Ради Європи, НАТО, СНД, ГУУАМ та ін.

Саме такий підхід додав би багато корисного до зусиль названих організацій, діяльність яких доповнювала б одна одну в справі надійного забезпечення майбутньої європейської безпеки. Йдеться, передусім, про вирішення низки проблем, які постануть перед Європою після врегулювання косовського конфлікту. У цьому завершальному процесі братиме участь представництво широкої мережі доповнюючих одна одну інституцій, а головну роль відіграватимуть ООН/ОБСЄ. Вбачається, що відповідна роль тут має належати й структурам регіонального співробітництва з Росією включно. Це сприятиме відновленню взаєморозуміння і довіри між усіма державами Європи, зняттю напруги в українсько-російських політичних відносинах [2].

Погрози колективній безпеці поставили СНД перед необхідністю негайно створювати нормативно-правову базу миротворчості й практично паралельно розгортати операції з підтримки миру, опанувати одночасно теорію й практику всіх аспектів діяльності по запобіганню й урегулюванню конфліктів, адаптуючи при цьому наявний у світового співтовариства досвід до наших конкретних умов.

Масштаби миротворчої діяльності Співдружності в цілому й у державах-членах за минулі роки не настільки великі, як в ООН, але результати її вже й сьогодні досить значні й відчутні. Вона досить багатогранна за своїми напрямками і формами, й охоплює не тільки територію СНД, але й інші регіони світу.

Список літератури: 1. Барабанов О.Н. Миротворческие операции в СНГ и между-народное право // www.sngnews.ru/articles-print/5/41692.html; 2. Леонов В.В. Миротворча діяльність на теренах СНД у контексті розвитку міжнародної безпеки // www.niurr.gov.ukr/publishing/panorama%203-4_99/5.htm#1; 3. Бабичев И. Миротворчество в СНГ: достижения и проблемы // www.sngnews.ru/articles-print/5/41692.html; 4. ОДКБ нужны совместные миротворческие силы // www.peacekeeper.ru/index.php?mid=825.

Надійшла до редакції 09.04.07

Є. І. Григоренко

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РІВНОПРАВНОСТІ У ПРИЗОВІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

В історії світової цивілізації завжди потребували належної уваги питання справедливості та рівноправності, доцільності та свободи. Ці питання врастають своїм корінням у моральні підвалини існування суспільства і є квінтесенцією людського буття. На різних етапах історичного розвитку вони розглядалися з діаметрально протилежних сторін та неоднозначно вирішувалися. Однак, на сучасному етапі більшість зазначених основоположних проблем прямо або опосередковано вийшли як на міжнародно-правовий, так і на внутрішньодержавний та, перш за все, конституційний рівень. Саме тому невід'ємною складовою як конституційно-правового статусу особи, так і сучасного конституціоналізму виступає конституційний принцип рівноправності.

Науковою розробкою цієї проблематики під різними кутами зору займалися такі вчені-юристи, як С. А. Авакян, В. П. Колісник, О. Є. Кутафін, О. Г. Кушніренко, А. І. Летнянчин, В. С. Нерсисянц, С. П. Погребняк, І. К. Полховська, П. М. Рабінович, Т. М. Слінько, Ю. М. Тодика та ін. Проте, в аспекті існування військового обов'язку та проходження військової або альтернативної (невійськової) служби громадянами України принцип рівноправності майже не розглядався.

Ця проблема набуває актуальності у зв'язку з тим, що в рамках реалізації військового обов'язку та права на альтернативну (невійськову) службу виникає закономірне питання про те, чи відповідають деякі положення поточного законодавства та, у першу чергу, законів України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу» фундаментальному конституційному принципу рівноправності. Як зазначає В. П. Колісник, «визначальним принципом правового статусу особи є принцип рівноправності незалежно від будь-яких підстав»